

---

## Fascinacija državom i (ne)mogućnost oporbe

---

JOVAN MIRIĆ\*

### *Sažetak*

Svoju osnovnu tezu, sadržanu u naslovu, autor temelji na teorijskom i praktičnom iskustvu modernih političkih poredaka, napose na hrvatskom postkomunističkom iskustvu. Autor pokazuje kako se zakašnjelo političko konstituiranje nacije zbiva na štetu kako političke emancipacije, tako i na štetu političke pluralizacije i demokratizacije.

Kod malih naroda koji nisu značajnije sudjelovali u konstituciji moderne države i koji nisu sukonstituirali suvremenu političku i pravnu kulturu, stvarao se dvostruki kompleks: kompleks izostalosti države i kompleks maloga, "nepovijesnog" naroda.

Fascinacija i opsesija državom, te poistovjećivanje nacije i države osobito je naglašeno u onim postkomunističkim društvima koja nisu prošla proces političke emancipacije, dakle emancipacije države. Autor ističe kako fascinacija državom ima pogubne posljedice za razvitak demokracije, jer se svako opozicijsko mišljenje i djelovanje, kao i svaka kritika vlasti, diskvalificira kao napad na državu. Međutim, ova fascinacija, u kojoj se poistovjećuje nacija i država, zapreka je izgradnji same države ("State Building"), jer i sada i *pro futuro* otežava njezine emancipacijske i integracijske procese i potencijale.

*"Demokracija je duhom zauzdana država, a  
ne državom obuzeti duh."*

Vesna Parun

Zašto Republika Hrvatska ne funkcionira i zašto ne može funkcionirati kao demokratski uređena pravna država? Ta je nemogućnost poglavito sadržana u poimanju države i u pervertiranom odnosu države i građana odnosno države i društva. Prije nekoliko godina u zagrebačkom parku na Trgu kralja Tomislava moglo se pročitati na drvenoj pločici, koja je bila zabodena u travnjak: "*Građani čuvajte nasade!*". Neki je duhoviti prolaznik ispod toga kredom dopisao: "*Nasadi, čuvajte se građana!*".

Ova bi se dosjetka danas u Hrvatskoj mogla ovako parafrazirati: "*Državo, čuvaj građane*" u: "*Građani, čuvajte se države!*". Nevolje s hrvatskom državom odnosno s njezinim građanima i počinju oko ove parafraze ili, kako bi se reklo, oko "zamjene teza": što su to građani, a što je to

\* *Jovan Mirić*, redovni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Uvod u politologiju.

država! Što su građani državi i što je država građanima? Može li “naša” konačno dočekana država — koju, kako neki ističu, moramo voljeti kakva god ona bila — može li dakle takva žudena i voljena država, i k tome još ugrožena, biti politički emancipirana, demokratski uređena, pravna država u kojoj je oporba legitimna, a ne subverzivna činjenica? That is the question!

Osim izostalosti tradicije pravne države što je Hrvatska dijeli s ostalim postkomunističkim društvima, hrvatsku političku kulturu i pravnu svijest opтереćuje *fascinacija, gotovo opsjednutost državom. Konačno dočekana država nije tu zato da nam služi, nego zato da joj služimo. U ime takve države sve je dopušteno, a i takva si država može sve dopustiti!*

Uostalom, povijesno je iskustvo pokazalo da romantičarski san o državi i fascinacija državom najčešće završe u javi totalitarizma.

### *Sakralnost i mirakuloznost države*

*Svetost države i ugrožavanje države alibi je za svako bezakonje, pa i za bezakonje same države.* No bezakonje ovdje ne završava; svaka kritika takva bespravlja i takve države proglašava se “napadom na državu” (pa i nacionalnom izdajom). *Domoljublje, statoljublje i kroatoljublje* izjednačavaju se, “amalgamiraju”, pa tako priječe razvidnost i onemogućuju, pače proskribiraju, svaku kritiku i svaku oporbu.

Čekajući Godota devet stoljeća ili, bolje rečeno, oblikujući političku psihologiju i kulturu čekanja, država se u Hrvata poimlje i prihvaća gotovo kao *mistični entitet*. Proces sakralizacije nedokučivoga i oblikovanje mitske svijesti oko fenomena države onemogućuju konstituiranje moderne, demokratske, *laičke* države, koja će služiti svojim, *načelno jednakim i ravnopravnim građanima*. Dok se god država poima kao intaktna svetinja kojoj građani sebe prinose kao žrtvu, a vlast ih uvjerava da je to “sveta žrtva”, ne možemo govoriti o političkoj, nego o *pretpolitičkoj*, dapače o *mitskoj kolektivnoj svijesti*.

I retorika o državi više je religijska nego laička i svjetovna. Govori se tako o “svetosti žrtve za Hrvatsku”, o “vječnoj nam Hrvatskoj”, o “svetom hrvatskom tlu”, o “žrtvi za hrvatsku državu”. Mnoge, pa i beznačajnije državne manifestacije, ukrašavaju se crkvenim obredima. Kao da se “dekorativnim” prigodnim kršćanstvom hoće ukrasiti svetost države i njezinih čelnika. Tako se stvara lažna, nacionalna državna mistika (Zvonimir Bono Šagi u Vjesniku, 14. 11. 1993.), koja može imati stanovite trenutne propagandne i mobilizacijske učinke, ali dugoročnije šteti i državi i crkvi.

Primitivno društvo zadovoljava svoju potrebu za iluzijom religijskim vjerovanjem, kultom svetoga. Moderno društvo samo laicizira ovo vjerovanje, premještajući *Boga u Državu*. (Chevallier, 1990:110.) Tamo gdje je izostala država, ovo vjerovanje ne slabi, nego jača, do kolektivne opsesi-

je državom. U društvima izostale i zakašnjele države (kao što je hrvatsko društvo), na djelu je reverzibilni proces: dok u suvremenim demokratskim društvima kult države slabi, ovdje taj kult jača do paroksizma. Budući da se taj proces zbiva na prostoru multinacionalnih entiteta, tragični se sudari nisu mogli izbjeći, ali su se, s više političke mudrosti i spremnosti međunarodnih činitelja, mogli bitno ublažiti.

Religija države kao i svaka svjetovna politička religija, najčešće završava u totalitarizmu. (Guriau, 1953:55.) Komunistički pokret za “konačno spasenje” nastavlja se u postkomunističkom nacionalizmu. Ovaj se nacionalizam legitimira “dvostrukim spasenjem”: *spasenjem društva od komunizma i spasenjem nacije u nacionalnoj državi*. Hrvatsko je društvo paradigma takva spašavanja.

Ovakvo mitologijsko i religijsko poimanje države i ne može rezultirati modernom, demokratski uređenom, pravnom državom, nego fascinacijom i mitom o državi. Ovakva država faktički ne postoji i ne funkcionira kao država. O tome uvjerljivo svjedoči aktualno hrvatsko postkomunističko iskustvo. Sve te predstave, ceremonijali i ornamentika, državne himne prije običnih loptačkih utakmica, sva ta buka oko “konačno dočekane države”, lažna pozlata i megalomanija, sve to skriva pustoš i karakter njezine *neučinkovitosti, pristranosti, predmodernosti i nepravosti*. Međutim, sve to postaje nevažno i zanemarivo u usporedbi s činjenicom postojanja države. Bitno je da država *jest*, a nebitno je *kakva je*. Tako sama *egzistencija* postaje *esencijom!* Bit države nije ono po čemu država jest to što jest. Naprotiv, bit je države u tome da ona naprosto jest!

*Sakralnost i mirakuloznost* hrvatske države kompenzira sve njezine nedostatke i defekte. Predsjednik Republike gotovo ne propušta priliku da uspostavu (uskrnuće) hrvatske države nazove “*pravim čudom*”. A jedan drugi visoki dužnosnik kaže da ćemo “stvoriti hrvatsku državu onakvom kakvu nam je Bog dao”.

Jedan od regionalnih čelnika vladajuće stranke (HDZ) misli da bi u Hrvatskoj morao postojati “ured za njegovanje duha hrvatske državnosti”. Zbog dugotrajne želje za vlastitom državom, ona je s vremenom zauzela središnje mjesto nacionalnog osjećaja. Takvo mjesto države i takav odnos prema državi, obožavanoj poput kakva poganskog boga, prijeti da instrumentalizira i podredi državi sve bogatstvo nacionalnog života. (Novi list 21. 10. 93.) Poimanje države kao “nacionalne svetinje” i mističnog entiteta koji se čeka stotinama godina, anakronizam je i politički misticizam, oprečan suvremenim procesima “mundijalizacije države”.

Hrvatsku tek čeka proces desakralizacije države. Do tada će svaka hrvatska država (pa i ona država rasnih zakona i zločina — NDH) biti doživljavana kao metapolitička i metaetička vrijednost *per se*.

### *Država kao nad-vrijednost*

Nema toga dobra koje se ne bi moglo žrtvovati, niti toga zla koje se ne bi moglo prihvatiti i opravdati, ako je to garancija ustrojstva i opstojnosti hrvatske države. Država je najviša vrijednost ne samo svake političke organizacije, nego i svakog čovjeka. (Nedjeljna Dalmacija 14. 07. 1993.)

Država sama biva *ciljem*, a ne sredstvom ozbiljenja različitih interesa, vrijednosti, ciljeva. Država je *nad-cilj* i *nad-kriterij*. Nositelji najviše vlasti poistovjećuju se s državom, pa se svaki oporbeni glas prokazuje kao anti-državni, neprijateljski. Međutim ne radi se samo o nositeljima najviše vlasti u državi, o praktičarima politike, izabranicima, uzurpatorima ili manipulatorima. Istaknuti hrvatski intelektualci, povjesničari, politolozi, pravnici, dakle oni koji bi morali imati osviještene temeljne pretpostavke moderne i suvremene države i građanskoga društva, nerijetko su najortodoksniji vjernici države i njezina fetiša. Umjesto ozbiljnih teorijskih argumenata i empirijskih pokazatelja, kao krunski, nedodirljivi i neosporni argument u javnim raspravama slušamo zakletvu: ja sam državotvorni Hrvat! U toj je prisezi implicirana *strast, vjera* i *ljubav*, pa tu i prestaje mogućnost svake ozbiljne rasprave. Tko izvan ili mimo ove prisege poseže za drugim razlozima, argumentima, istinama ili vrijednostima, on dovodi u pitanje (pita se, sumnja) temeljnu vrijednost, gotovo svetinju, pa i ne može biti ništa drugo nego neprijatelj. A neprijatelja svim sredstvima treba onemogućiti, a ne se s njim sporiti.

Najozbiljniji, stigmatizirajući i diskvalificirajući prigovori rijetkima koji se usude (javno) pitati, ne odnose se na njihovu teorijsko-logičku nekoherentnost ili nedostatnost argumentacije, već na njihov manjak hrvatstva i državotvorstva!

Priča o *konstitutivnosti, državnosti* i *državotvornosti* završava (morala bi završiti) s *državom*. Ona međutim *hic et nunc*, konstituiranjem hrvatske države, tek zadobiva puni zamah i sve više poprima paroksizmalne oblike. To nije samo kolektivna opsesija, nego i bitna odrednica političkoga i teorijskoga diskursa.

Ne samo političari, nego, kako rekosmo, i istaknuti teoretičari, javno očituju svoju državotvornost. Ali ne samo kao domoljubni čin, već i kao svoj teorijski *credo*!

Država dakle nije tek jedna od tema njihova znanstveno-teorijskog bavljenja, ona čak nije ni najznačajnija tema. Država je pred-tema i nad-tema, ona je temeljni i određujući kriterij svakoga političkog djelovanja i svakoga teorijskog promišljanja. Štoviše, država i *ragione di Stato*, moralni je kategorički imperativ svakoga našeg djelovanja.

“Ni mir nije bolji od rata, ni rat od mira, ni pravda od nepravde, ni nepravda od pravde, ni kreposnik nije bolji od zločinca, ni zločinac od kreposnika, ako ne vode ostvarenju države i nacionalnih snova”.

Prije države i s onu stranu države ne postoji ni dobro ni zlo, ni pravo ni bespravljje, ni pravda ni nepravda. Postoji samo san o državi uime kojeg je *sve dopušteno*. Država zauzima ne samo središnje političko mjesto, nego mjesto *apsoluta, onostvarnosti, Boga*. Aktualni hrvatski Karamazov danas ne bi rekao: Ako nema Boga, onda je sve dopušteno, nego: *U ime Države sve je dopušteno!*

Treba i u povijesnoj retrospektivi braniti hrvatsku državu, kakva god ona bila, i državne čelnike, što god oni činili. Tako zastupnik u hrvatskom Saboru na sjednici Županijskog doma 5. 10. 1993. vođu seljačke bune Matiju Gupca naziva najobičnijim vagabundom i neradnikom, koji je uvrijedio časnog gospodina Franju Tahija i pobunio seljake protiv hrvatske države, umjesto da se bori protiv Turaka! (Novi list 9. 10. 1993.)

Tako hrvatska država postaje apsolut, nedodirljiva onostranost i kriterij istinitosti i etičnosti svačijeg postupanja! Fascinacija i opsesija državom ide do posvemašnjeg pervertiranja odnosa države i ciljeva kojima bi ona morala služiti. Sve se može žrtvovati državi, država ničemu. Iz ovoga izokrenutog odnosa mogle su se pojaviti teze (na žalost i praksa) o rehabilitaciji NDH. Čak se i ideja “pomirenja” procjenjuje sa stajališta odnosa prema NDH!

U traumatiziranoj i državom opčinjenoj svijesti država se pojavljuje kao nad-vrijednost i nad-kriterij. Dakle, sva načela, sve vrijednosti moraju ustuknuti pred idejom i praksom države, kakva god ta država bila. “Mi smo Pavelića prihvaćali jer smo htjeli državu. Paveliću sam tada napisao i pjesmu kao poglavaru hrvatske države”, kaže istaknuti hrvatski publicist i pjesnik. (Vjesnik 3. 3. 1994.) Država i kada je utemeljena na rasnim zakonima i zločinima pretpostavlja se onima koji takvu državu dovode u pitanje! “Istinski rodoljubi nikad ne djeluju, čak ni verbalno protiv svoje države, bez obzira kakva ona bila.” (Slobodna Dalmacija 6. 7. 1993.)

U predizbornim danima 1990. često ponavljani slogan: sve za Hrvatsku, Hrvatsku ni za što! reduciran je u protekle tri godine na hrvatsku državu. Država iznad svega! U jednoj TV emisiji u kojoj se govorilo o problemu pomirenja svih Hrvata, partizana i ustaša, fašista i antifašista, ugledni je gost rezimirao: nema hrvatske države bez toga pomirenja, zato sam za svako pomirenje koje je u funkciji hrvatske države! (16. 6. 1993.)

Predsjednik Republike i predsjednik HDZ (a neki ga već nazivaju i tvorcem hrvatske države) ističe da bez jedinstva ustaša i partizana ne bi bilo ni samostalne hrvatske države. (Večernji list 29. 1. 1994.) On dakle misli da pomirenjem fašizma i antifašizma može graditi suvremenu, demo-

kratski uređenu državu. Sve su suvremene države odbacile svoje “ustaše”, upravo zato da bi mogle funkcionirati kao demokratske. Jedino aktualno hrvatsko političko vodstvo misli da je i fašizam moguće ugraditi u strukturu demokratske države, ili drži da je ustaški pokret demokratski pokret, a da je ustaška država demokratska država!?

Jedan od čelnika vladajuće stranke u TV emisiji “Slikom na sliku” 5. 7. 1993., govoreći o “pomirenju Hrvata” kaže da se taj problem krivo poimlje kao neka vrsta kompromisa u kome bi se svatko trebao ponečeg odrekći. Po njemu nemaju se čega odricati oni koji su bili za *hrvatsku državu* (dakle NDH 1941.-1945.), a moraju se korigirati oni koji su se protiv te države borili! U intervjuu “Slobodnoj Dalmaciji” (14. 9. 1993.) ovaj visoki dužnosnik na pitanje o pomirenju još eksplicitnije o tome govori: “Mislim da ste krivo shvatili pomirenje, jer ne mire se svi, već samo oni što nisu bili u pravu u odnosu na hrvatsku državu. Ja sam rekao kako se nemam s kime miriti jer sam bio za hrvatsku državu. Miriti se moraju oni što su jednom bili protiv te države, pa kada se pomire s njom, pomirit će se i sa mnom. To je na koncu konca i u skladu s katoličkim vjerovanjem da se čovjek mora pomiriti s Bogom”.

I kad ne bismo znali povijesni kontekst na koga se odnosi ovo “pomirenje”, ovakve bi teze izazivale jezu. A kad znamo kontekst i kad takve teze zastupa jedan od čelnika nove hrvatske vlasti, dakle jedan od kreatora politike, onda se nakon jeze moramo ozbiljno zamisliti nad sudbinom hrvatske demokracije, pa i same Hrvatske! Zastupnici hrvatskog Sabora (28., 29., 30. 7. 1993.) u raspravi o uvođenju kune kao “nove” hrvatske valute, utrkivali su se tko će jače istaći svoje emotivne i sentimentalne veze s NDH, ali i njezine vrline! Činjenica da je to bila, makar i samo imenom hrvatska država, zasjenjuje sve druge razloge i argumente koji bi tu državu mogli dovesti u pitanje. Nema nikakve dvojbe da je uvođenje kune kao novčane jedinice rehabilitacija NDH, makar na simboličnoj razini.

U navedenoj izjavi pregnantno je iskazan misticizam države, njezin religijski karakter, ali isto tako i netolerancija i arogancija vlasti, odnosno njezinih najistaknutijih protagonista. Pomiriti se s Bogom znači pomiriti se s državom, ili sa mnom, svejedno! Jer, država — to sam ja! Ljubiti Boga, to znači ljubiti državu, a ljubiti državu, to znači ljubiti one koji njome upravljaju. Tako se *domoljublje*, *statoljublje* i *kroatoljublje* sjedinjuje u ljubavi prema Bogu! Tako “nova demokracija” završava u (hinjenoj) teokraciji!

### “Naša” država

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj 1990. nisu bili izbori koji su odlučivali o ovakvom ili onakvom (demokratskom) ustrojstvu Hrvatske. To su, prije svega, bili izbori za “našu državu”. Birače stoga i nije zanimala

struktura stranačkih programa, osim u onome segmentu u kojem su mogli prepoznati mogućnosti za konstituiranje vlastite države.

Hrvatska država nije dočeka na kao politička zajednica građana, nego kao “ostvarenje višestoljetnog sna Hrvata”. To da je ona država hrvatskoga naroda, pače svih Hrvata, nije samo temeljno konstitucijsko načelo, nego i temeljni kriterij za sve druge odnose i postupke. Hrvatska je televizija 8. 10. 1993. prikazala “film” “Hrvatska država i Hrvati” u kome se poučava (bogami i prijeti) Hrvate kako se treba odnositi prema “svojoj državi” i njezinim simbolima. To nije bilo kakva i bilo čija država, to je konačno *naša država!* Ova je činjenica dovoljna da se pred takvom državom padne ničice. Konačno smo je dočekali (nakon tisućljetnog sna), pa je moramo štovati i ljubiti. Onaj tko drukčije misli bit će priveden spoznaji i ljubavi spram države. Nećemo ga, doduše, rusooovski prinuditi da bude slobodan, ali svakako hoćemo da bude domoljubac i državoljubac.

Zastupnik hrvatskog Sabora ukorava svojega kolegu koji o “našoj državi” govori neutralno. On ga poučava da se mora govoriti: “*naša država*”, a ne “država” ili “ova država” (na sjednici Sabora Republike Hrvatske 6. 10. 1993.).

Ovaj prijekor (visokog političkog dužnosnika!) uvjerljivo svjedoči fascinaciju državom i rasap političkog razuma. Umjesto *neutralnosti* države i *poopćivosti njezinih normi*, ovaj se zastupnik zalaže za *oposebljenje* i *posvojenje države!* No, ovo posvojenje ide do apsurdna, do shvaćanja da je hrvatska država “vlasništvo hrvatskog naroda”.

Na sjednici Sabora 13. 2. 1992. predsjednik jednog od saborskih vijeća i visoki funkcionar vladajuće stranke uzvikuje: “*Hrvatska je država vlasništvo hrvatskog naroda i ničije više*”. Možda su u ovom iskazu sadržane sve nacionalne i političke frustracije hrvatskog naroda. “Čekanje” vlastite države stoljećima stvaralo je traumatsku, nacionalnu svijest u Hrvata. Konstituiranje takve države, uz sve njezine defekte i nedovršenosti, dočekano je euforično, gotovo u kolektivnom nacionalnom transu. Doživljaj države kao nadindividualnog, kolektivnog *ja* još je više intenzivan u ratnim prilikama. Odsustvo svake kritičke distance spram države, poistovjećivanje države s narodom, odnosno nacijom, nužno je vodilo paroksizmalnoj nacionalnoj isključivosti i netoleranciji prema svemu što tu državu nije prihvatilo kao otkrovenje i konačno dočekano spasenje. Ova je isključivost (bila) posebno rigidna u odnosu prema Srbima, što svakako ima svoje povijesne i aktualno-političke razloge. U takvoj atmosferi euforije i nacionalnog patosa bilo je iluzorno očekivati tolerantan demokratski diskurs i poimanje države koja će biti *jednaka svima i pred čijim će zakonima svi biti jednaki*. Naprotiv, država se doživljava — pa čak i od njezinih najviših dužnosnika koji bi morali osvijestiti elementarne pretpostavke suvremene države — kao nacionalna stvar. Kao isključivo vlasništvo pripadnika matičnog naroda.

Ali ne samo da u navedenom iskazu u hrvatskom Saboru nisu osvijestene pretpostavke suvremene demokratske države, nego se ne razumije

ni sam pojam i elementi države. Čega je to vlasnik hrvatski narod kad je riječ o državi? Što to znači da je on “vlasnik države”?

Je li narod *vlasnik teritorija* što ga obuhvaća hrvatska država? Kad je riječ o državnom teritoriju, kategorija vlasništva posve je neprimjerena toj sintagmi. Tu se može govoriti o vlasti, kontroli, suverenitetu države, a ne o vlasništvu. Jesu li građani — Hrvati vlasnici teritorija što ga obuhvaća hrvatska država? Naravno da nisu! Oni mogu biti jedino vlasnici dijelova zemljišta, ali to zemljište je nešto posve različito od “državnog teritorija”.

Je li hrvatski narod “*vlasnik vlasti*” organizirane na teritoriju hrvatske države? Ako ostavimo po strani, inače zanimljivu raspravu o odnosu vlasti i vlasništva, već i sama sintagma “vlasništvo (nad) vlasti” zvuči rogobatno i ne obećava produktivan razgovor. Pa i kad bi se, u našem slučaju, radilo o demokratskoj konstituciji vlasti, ne bi se moglo reći da je vlast u vlasništvu naroda. Naprotiv, ona ne smije biti ničije vlasništvo. Ako uopće, “vlasništvo vlasti” nešto znači, onda to može značiti samo uzurpaciju vlasti i monopol na nju. No u tom slučaju “vlasništvo vlasti” sadrži unutarnje proturječje, jer ne bi narod mogao imati monopol vlasti što ju je sam slobodno i demokratski konstituirao!

I na kraju, ostaje nam još jedan element države, a to je *narod*. Može li narod biti vlasnik — naroda! Politički osviješten i demokratski organiziran narod može upravljati sam sobom. Ali to nije vlasništvo nad samim sobom, nego, naprotiv, zapreka bilo čijem vlasništvu nad narodom. Narod kao subjekt ne može biti objektom ničijeg raspolaganja. U iskazu da je država vlasništvo naroda, i to naroda jedne nacionalne provenijencije, implicirana je autoritarno-totalitaristička zamjena teza: da je, naime, *država vlasnik naroda*. Pripadnici državotvorne nacije, koji ne prihvaćaju ovakav odnos države i naroda bit će osviješteni i privedeni u nacionalno-državni korpus, ili na drugi način pacificirani. Ostali koji nisu “*vlasnici države*” bit će pokoreni, svim oblicima pritisaka i nasilja.

Za ono “naše” uvijek postoji *ugroza* i *strah*. Evo što kaže u Kani (preneseno u Vjesniku, 13. 11. 1993.), poznati hrvatski književnik: “U jednoj našoj visokoj ustanovi čuo sam od jednog našeg čovjeka kako javno priznaje: uvečer, prije dnevnika, pada u takva stanja da se mora križati i tiho, šapćući moliti Boga... Jest: moli Boga da vijesti ne budu loše po našu državnu sudbinu. Slične strepnje javljaju se, znam, u mnogima među nama. Iskustvo što sam ga stekao živeći, upozorava me: egzistencija uopće, a posebno tek nastale naše države, nije tako sigurna, kako nekima može izgledati. Ono što drugi narodi imaju kao posve prirodno, nama Hrvatima se nameće kao nešto što je neposredno ugroženo, što treba još iz dana u dan braniti i osvajati. Biti Francuz, Englez, Luksemburžanin, čak i Albanac, jest posve prirodno, pa i to da im pripada bezuvjetno i njihova država, ali biti Hrvat kao da je nešto drugo... Prijetnje našim postignućima dolaze s mnogih strana, ali ono što me kadikad zaprepašćuje jest ugroženost koja nam prijete od nas samih. I ja se često pitam: tko je taj koji nas može obraniti od nas samih?”



U Hrvatskoj danas ne postoje ni objektivno-materijalne ni subjektivno-psihološke pretpostavke za funkcioniranje pravne države. U uvjetima rata i ekonomskog (ne gospodarskog, jer “gospodstva” i gospodarenja ima i previše!) propadanja na djelu su *strasti* i *interesi*. Ali, goli, sirovi, politički još nedovoljno artikulirani interesi. Oni koji su se domogli moći, koriste je za vlastitu promociju i afirmaciju, a ne za gradnju integriteta i digniteta države. Njima nije toliko važno hoće li država funkcionirati kao pravna i demokratska; njima je bitno da je ona učinkovita u zadovoljavanju njihovih interesa i apetita. Takva upotreba države ima čak podršku puka! Isfrustriran ratom i svim zlima što ih rat donosi, narod se zadovoljava državom kao oblikom nacionalne integracije, kolektivne identifikacije i sigurnosti, ne pitajući se (zasada) kakva je to država. Važno je da je naša! A puka činjenica što je država *naša* nije garancija ni njezine pravnosti, ni demokracije. Naprotiv, ono “naša” može biti prekrivač svih defekata države.

Nije država dobra zato što je *naša*, već bi morala biti naša zato što je *dobra*! Želimo li doprijeti do moderne političke svijesti, čeka nas kopernikanski obrat u odnosu spram države. Dokle god “naša država” bude, po samorazumijevanju, neupitno i najviše dobro, a njezino ustrojstvo i način funkcioniranja samo nužna pertinencija, mi možemo biti samo *podanici* i *podložnici* države, ali ne i *građani*. Možemo se *podavati* i *podlagati*, možemo joj se *klanjati* i *sklanjati*, ali je ne možemo *konstituirati* i *kontrolirati*.

U demokratskim porecima država i građani uzajamno se grade. Nema dobre države bez građana, ali ni građana bez dobre države. Bolje rečeno, gradeći dobru, to će reći demokratski uređenu državu, građani stvaraju bitne pretpostavke vlastitog političkog integriteta i subjektiviteta i zaštite već osvojenih vrijednosti (prava, sloboda, imovine).

“Naša” se država shvaća kao “proširena obitelj”, a zna se da smo u obitelji *istoga roda* (Gens una summus). Da bi takva proširena obitelj bila sigurna, njezin je strateški interes da svaka “mala obitelj” ima što više djece. Najmanje troje-četvero, a poželjno je i više!

Za našu državu treba sve žrtvovati. “Treba sve dati za njezino vojno jačanje, uz odricanje građana do krajnjih granica... Hrvatska mora postati vojna tvrđava...” “Treba izgraditi novu vojnu krajinu, ali s hrvatskom posadom na granicama s barbarskim plemenima” (u Glasu Istre 25. 8. 1993.).

Naravno da ovako shvaćena i ovako doživljavana država zahtijeva snažnu vojsku. A tamo gdje je vojska jedna od središnjih institucija države, a militarizam jedan od njenih temelja, tamo je teško govoriti o demokraciji. “Treba proizvoditi ili nabavljati pušku po pušku, top po top, tenk po tenk, avion po avion i raketu po raketu, tako da za 5 ili 10 godina Hrvatska bude spremna ne samo braniti svoj teritorij nego preventivno udariti u glavu potencijalnog agresora, na njegovom području (kao Izrael). Mora biti u stanju da nemani, koja ju namjerava progutati, odsiječe glavu, ili barem da ta zvijer zna da Hrvatska to može učiniti.”

### *Zakašnjeli procesi političke i nacionalne emancipacije*

Odakle ova opsesija i fascinacija državom? Osim onoga što smo već rekli, treba svakako istaći povijesno uvjetovano *poistovjećivanje nacije i države*. Ovo je poistovjećivanje posebno naglašeno u onim društvima koja nisu prošla proces političke emancipacije. U procesima građanske, političke emancipacije, od Francuske revolucije pa kroz cijelu modernu političku povijest Zapada, kad se reklo *nacija*, mislilo se na *državu*. U nas se i dvjesto godina nakon te revolucije, kad se kaže *država* misli na *naciju!* Misli se na političku konstituciju *etnosa, a ne demosa*.

Procesi nacionalne i političke emancipacije teku paralelno. Zakašnjelo političko oblikovanje nacije odvija se na uštrb političke emancipacije. A to znači da nacija — država priječi procese političke artikulacije i demokratizacije. Nacija je zauzela prostor građanskog društva, a državu učinila instrumentom u tom zauzimanju.

Eugen Pusić na simpoziju Međunarodne hrvatske inicijative 17. 4. 1993. kaže: “Mali narodi teško dolaze do države, a kad do nje i dođu, teško uspostavljaju normalan odnos prema državi, upravo zbog osjećaja frustrirane državnosti. Brojni su primjeri za to — smatra akademik Eugen Pusić. — Postoji vremenski optimalan trenutak za stjecanje države i njezinu stabilizaciju. U prvom ešalonu država koje su taj optimum postigle jesu Velika Britanija, Francuska, Nizozemska, Belgija, središnje skandinavske zemlje. Zakašnile su Njemačka, Italija i Španjolska i to platile raznim oblicima fašizma. U trećem ešalonu zakašnjavala je Rusija s poznatim posljedicama, a svi ostali spadaju u pojas frustrirane državnosti jer su do države došli kasno, uz visoku cijenu. U frustriranim državama stoga je usporen proces razvoja od nacionalne države prema državi građana.” (Slobodna Dalmacija 18. 4. 1993.)

Govoreći o evropskim narodima koji nisu sukonstituirali modernu svijest o državi, Helmuth Plessner ističe kako oni narodi što su manje imali mogućnosti da svoju sliku vide u ogledalu države, to su življe razvijali svijest o pripadnosti narodu (naciji). (Plessner, 1992.) Kad je riječ o malim narodima, onda izostalost države i sukonstituirajuće svijesti o državi nema za posljedicu samo kompenzaciju u narodu, nego “dvostruki” kompleks kako onaj zbog izostalosti države, tako i onaj zbog “nepovijesnosti” malog naroda.

Nesretna nacionalna svijest ne računa s onim “danas” (zato i jest nesretna), nego s onim “jučer” i onim “sutra”. Ako protagonistima takve svijesti kažete: *hic Rhodos, hic salta*, oni će uvijek “pozvati u pomoć” neprijatelje — unutarne i vanjske — koji to priječe. Tako dugo žuđena država nije u Hrvata značila modernu organizaciju društva, već oblik nacionalne emancipacije i njezina osiguranja. (Na koncu, država nije značila modernu organizaciju društva ni kod nekih drugih, velikih nacija, kao što

su Italija, Njemačka, Španjolska, koje nisu bitno sudjelovale u konstituciji moderne države. (Plessner, 1992.)

Politička je emancipacija poglavito *emancipacija države*. Nije stoga slučajno što govorimo o izostalosti i zakašnjenju političke emancipacije u Hrvata. Budući da Hrvati (dugo) nisu imali državu (bolje rečeno, državu u modernom i suvremenom značenju toga pojma uopće nisu imali), nisu ni mogli voditi samostalnu politiku. Zato je “hrvatski narod stekao dojam da se njegova sudbina rješava samo u politici. Zato mu politički uspjesi izgledaju kao jedina prava vrijednost, on ih mahom doživljava kao u nekom deliriju. Zato politički porazi djeluju na njega kao nacionalne katastrofe poslije kojih na zemlju pada posvemašnji mrak. Nema dvojbe da su politika i politička borba važno (možda čak vrlo važno) područje života jedne nacije. Ali, politika sigurno nije sve, ne može se narod svesti na političku dimenziju, na ovu ili onu političku opciju. Vrlo je opasno identificirati narod i politiku. To je zamka iz koje se teško izlazi. Svakodnevni život dokazuje svakome od nas, doista svakodnevno, da je život mnogo širi i dublji od politike, a ipak gotovo svatko do nas upada u zamku što ju je splela politika, postaje hipertrofirano političko biće, hipersenzibilni politički seizmograf, te na taj način izdaje totalitet svoga bića i života. Mi kao da ne znamo i kao da nikad nismo znali dati caru carevo, a Bogu božje.” (Lasić, Nedjeljna Dalmacija 28. 4. 1993.)

Dosad se izostanak demokracije pravdao *borbom za hrvatsku državu*. Umjesto demokratske diferencijacije i političke pluralizacije, na djelu je bio proces *nacionalne homogenizacije*. Ovaj je proces počeo prije ugrožavanja Hrvatske izvanjskom agresijom. Pod geslom: svi za Hrvatsku i sve za Hrvatsku, otpočeo je ubrzani proces “nacionalnog pomirenja” i ujedinjenja. Nezaustavljivi valovi nacionalne homogenizacije preplavili su sve razlike među Hrvatima (ideološke, političke, svjetonazorske, socijalne), ali su istovremeno povećavali distancu prema Srbima u Hrvatskoj, sve do raskola, konflikata i oružanog sukoba. Jedan aspekt ovoga nacionalnog pomirenja svih Hrvata imao je izravnog utjecaja na zaoštavanje odnosa između Hrvata i Srba. Riječ je o simboličkoj i faktičkoj rehabilitaciji osoba i ideja NDH, koju Srbi pamte samo po zlu. Nije ovo, naravno, jedini uzrok raskola i sukoba, ali je svakako daleko značajniji nego što se to može odčitati iz političkog, masmedijskog i teorijsko-znanstvenog diskursa u Hrvatskoj. Taj moment spominjemo ovdje kao izrazito negativni element hrvatske nacionalne homogenizacije. Njegove posljedice nisu negativne, da ne kažemo pogubne samo za odnose Hrvata i Srba, nego i za međunarodnu afirmaciju Hrvatske kao demokratske države.

Rat u Hrvatskoj i za Hrvatsku onemogućio je svaki oblik političke pluralizacije i demokratske artikulacije različitih ideja i interesa te dao alibi daljnjoj homogenizaciji i totalizaciji političke vlasti, ali i političke svijesti. Nema nikakve dvojbe da će se stvarna borba za Hrvatsku okončati, ali će se i nastaviti njezino fingiranje, a u stvari borba za zadržavanje ili osvajanje vlasti. Glavna će mobilizacijska parola još izvjesno vrijeme biti *ne de-*

*mokracija*, nego *hrvatska država* s više ili manje demokratske ornamentike. Od načina okončanja i rezultata borbe za hrvatsku državu ovisit će početak, tijek i rezultati borbe za demokraciju u Hrvatskoj.

Ova fascinacija državom kao jedna od bitnih odrednica hrvatske političke svijesti ima dalekosežne konzekvencije za cjelinu odnosa u zajednici. Na hrvatskom se primjeru, možda izrazitije nego bilo gdje drugdje, zbiva svojevrsna metodička zamjena mjesta *društva* i *države*. Umjesto da bude instrument i garant funkcioniranja pretpostavki građanskog društva (što je bit moderne države), država se pretpostavlja društvu. Štoviše, društvo se kao žrtva prinosi državi! Cjelina socijalnih odnosa smatra se drugorazrednim, a država prvorazrednim fenomenom. (Puhovski, 1987.)

Paradoks je hrvatske političke revolucije, radikalne destrukcije jedne i konstrukcije druge države, u tome što ona, po samorazumijevanju i samatribuiranju ne želi biti revolucijom. Ali, čini se da je i tu na djelu neko implicitno "lukavstvo povijesti", jer revolucija koja bi se "smirila" u destrukciji zatečenoga, ili se čak "vraćala" idejama i modelima prošlosti, ne bi se mogla označiti "novopočetak", nego bi prije značila "pad u povijest". Hrvatska je revolucija, od svojih prvih koraka, krenula s prtljagom koja pomaže takvom padu, a ratna je katastrofa samo dodala nove utege toj prtljazi. Kako se ovdje ne radi ni o kakvom povijesnotvornom činu, niti o bitnom novumu, ovdje se i ne može govoriti o revoluciji kao "zgušnjavanju povijesti", o njezinom ubrzanju. Prije bi se moglo govoriti o "razvodnjavanju povijesti", o manipuliranju poviješću i stagnaciji. Umjesto povijesnotvornog čina, ovdje je na djelu "nostalgija za poviješću". Ali ne za poviješću kao istinskim zbivanjem, već nostalgija za "*sjećanjem na povijest*". To se sjećanje zgušnjava u *sjećanje na državu* koje nema. Riječ je o paradigmi konzervativne revolucije.

Samo iz takvog traumatskog sjećanja može se razumjeti rehabilitacija NDH, hrvatske države, ma kakva ona bila! A ta država nije bila ni sublimacija nacionalnog duha, ni ozbiljenje čudoredne ideje, ni na umu temeljena općenitost (da se poslužimo Hegelovim kategorijama). Ta je država bila puki zločinački ustroj, nasilno uspostavljen, nasiljem održavan i nasilno dokinut. Ali, upravo zato što nije bila ono što bi država morala biti, ona se danas rehabilitira sa svojstvima koje nije imala. O njoj čak i zastupnici u sadašnjem Saboru govore (po vlastitom iskazu) sa "simpatijama i nostalgijom".

Nema sigurnog puta u budućnost, niti sigurne zaštite od prošlosti. Hrvatskoj, možda više nego bilo kojoj drugoj postkomunističkoj zemlji, prijete opasnost od prošlosti i "pad u povijest". Budući da se nema na što osloniti iz vremena i poretka što ga izravno nasljeđuje (tako barem opetovano i nedvosmisleno ističu najistaknutiji protagonisti nove vlasti), vladajuća struktura traži oslonac u daljoj prošlosti i ideologijski redefinira paradigmu države: od klasnog i samoupravljačkog instrumenta, ona sada postaje *oblik i instrument nacionalnog samoodređenja i nacionalne homogenizacije*. Pravnost, demokracičnost, racionalnost države jesu, doduše, poželjni atributi, ali

oni moraju počekati dok se ne riješi sudbina i sigurnost same države i naroda (etnosa). U takvom poimanju sama država postaje najviši autoritet. Umjesto autoriteta pravne, laičke, sekularizirane države, utemeljene na ljudskim pravima i slobodama, te na njihovim racionalnim odlukama, uspostavlja se moć i autoritet države utemeljen na obitelji, vjeri, naciji, mitovima, predrasudama, iracionalizmu. (Tadić, 1987:8.) Zanimljivo je, ali ne i neočekivano, da takva država nije bez “podrške naroda”. Poimanje (hrvatske) države kao totaliteta ishodišta, sadržaja i svrhe zajedničkog života, slijedi onu istu totalitarnu logiku koja je ravnala svekolikim životom u socijalizmu. Tamo ideologijska konstrukcija *socijalističke zbilje*, ovdje ideologijska konstrukcija *nacionalne države*, postaje temeljni (dis)kvalificirajući kriterij svačijeg postupanja!

U ozračju fascinacije i opsesije državom nije moguć nikakav *racionalan razgovor*. Moguć je samo *monolog, identifikacijski ili subverzivni govor* kojim se svrstavate u *prijatelja ili neprijatelja* hrvatske države. Fascinacija državom ima pogubne posljedice na razvitak hrvatske demokracije, jer se svako drukčije mišljenje i svaka kritika vlasti diskvalificira i prokazuje kao napad na državu i ugrožavanje hrvatske države. (Novi list 25. 11. 1993.) Tako ova opća fascinacija “konačno dočekanom državom” služi vladajućoj strukturi kao štiti i kao batina protiv svih kritičara aktualne vlasti, a posebno protiv političke oporbe.

Vladajuća stranka i njezin predsjednik, koji je istovremeno i Predsjednik Republike, *političku* opoziciju prevode u *državnu* oporbu, kako bi je tako mogli prokazati i protiv nje (dakako, u ime države!) upotrijebiti sva sredstva. No, budući da se i znatan dio opozicije natjecao i da se još uvijek natječe s vladajućom strankom oko divinizacije države, kojoj se sve može prinijeti na žrtvu, sama opozicija daje legitimaciju aktualnoj “čuvarici države”, vladajućoj stranci, za prokazivanje i razaranje oporbe.

Fascinacija državom ozbiljna je zapreka *izgradnji države* (state building), a to znači i funkcioniranju suvremene demokracije. Nadomještanje demokracije etnokracijom, poimanje države kao “vlasništva hrvatskog naroda” ne samo da danas kompromitiraju Hrvatsku pred demokratskim svijetom, nego bi to moglo i *pro futuro* otežati njezine emancipacijske i integracijske procese. “Stvorili smo nacionalnu državu na nacionalno mješovitom području, gdje žive i drugi narodi osim Hrvata, i to jedna četvrtina stanovništva. Stoga moramo biti svjesni da je ravnopravnost svih ljudi kao građana Hrvatske prvi preduvjet našega političkog preživljavanja. Opasnost predstavlja pretjerani nacionalni angažman koji bi mogao prerasti u nacionalizam, pa bi se neki počeli smatrati ‘domaćijima’ od drugih, uzimati sebi više prava od drugih da stanuju na ovoj zemlji.” (E. Pusić, Nedjeljna Dalmacija 14. 4. 1993.)

Hrvatska politika koja se u konstituiranju i opstanku države oslanja na iracionalne momente, ne može biti ni racionalna, ni demokratska, ni dugovječna. A bez *racionalnosti* i *demokracije* država i društvo gube svoju supstanciju — ljude, “kadrove”, stručnjake. Nikakav iracionalni, naci-

onalni zov ne može zaustaviti “odljev mozgova” i devastaciju najkreativnijeg dijela pučanstva. “Ne vidim kako će se zemlja obnoviti bez kvalitetnih kadrova, a nama ne ’bježe’ samo znanstvenici, nego medicinske sestre i kvalificirani radnici. To je kao s krvotokom: tijelo može krvariti i to jedno vrijeme normalno podnositi, ali na kraju izgubi toliko krvi da se ne može održati. Ja ne vidim kako taj odljev kadrova zaustaviti i na kraju ćemo ostati samo s onim ljudima koji nisu mogli otići nigdje. Taj se trend ne može zaustaviti — patriotskim frazama. U takvim okolnostima vlast čak donosi i zakone koji su upravo upereni protiv tih kvalitetnih ljudskih resursa.” (Županov, Novi list 2. 10. 1993.)

Ali, opsesija državom ne jača, nego slabi i samu državu. Kao što opsjednuti pojedinac najčešće završava pod nadzorom i tretmanom drugoga, takva sudbina najčešće stiže i državu koja nije racionalno utemeljena.

### *Vladavina Lexa ili Rexa?*

Pored svih iskušenja demokracije kroz koje prolaze sve bivše socijalističke zemlje, hrvatsko se društvo suočava s još jednom opasnošću: to je opasnost od (zlo)upotrebe države koja je tako dugo čekana. To ne znači da na prostoru današnje Republike Hrvatske država nije funkcionirala. Naprotiv, ona je funkcionirala i izvan onoga što je domena moderne demokratske države. Kad govorimo o opasnostima upotrebe države, onda mislimo upravo na “svoju”, nacionalnu državu, nastalu na zbiljskim pretpostavkama i zahtjevima hrvatskog naroda za vlastitom nacionalnom državom, ali i na povijesnim traumama i kolektivnim frustracijama. Te su traume i frustracije pojačane ratom i svim strahovima koje rat donosi. Država koja se konstituira na takvim pretpostavkama i u takvim uvjetima ima malo šansi da se ponaša kao racionalno uređen ustroj, čije se funkcioniranje gotovo ne smije osjetiti.

Država nikla iz “ognja i patnji” na traumatskom povijesnom pamćenju i kolektivnim traumama i kompleksima pokušat će se pokazati i iskazati na svim područjima. Ona svoju prisutnost mora *upečatljivo manifestirati*. Ako ovome dodamo činjenicu (koju i te kako moramo uvažavati) *personalnog sastava* koji rukuje takvim državnim mehanizmom, onda se opasnost hipertrofije države i njezina presizanja u sferu građanskog društva znatno povećava.

Dobro je, naime, znano da je najveći broj ključnih ličnosti na kormilu države prošao svoje osobne kalvarije kao osuđenici i izopćenici u starom sustavu. I u tome nam pogledu iskustvo govori da prije treba očekivati hipertrofiju moći i zloupotrebu, negoli njezinu demokratsku distribuciju i kontrolu. Iz ovakve psiho-personalne strukture, koju obilježava autoritarna politička kultura, ne može se ni očekivati sabranost, mudrost, tolerantnost i samozatajnost, nego “samodopadna vulgarnost” i puka proizvoljnost.

A proizvoljnost je gora od svake tiranije — kaže Alexis de Tocqueville. Proizvoljnost međutim nije samo manifestacija “zle čudi” pojedinaca. To je ponajprije pokazatelj političke i pravne kulture nekog društva. Ako su generacije živjele pod vladavinom *Rexa*, a ne *Lexa*, onda ni politički prevrat (čak i onaj koji se dogodio izborima, a ne nasiljem) ne može preko noći promijeniti političku kulturu i uspostaviti pravnu državu i vladavinu zakona.

Tamo gdje nema *izvjesnosti i sigurnosti* zajamčene zakonom, tamo je na djelu *neizvjesnost, proizvoljnost i teror*. Kad se ideologijske i translegalne vrijednosti pretpostave zakonu, tada vladavinu zakona nadomješta vladavina proizvoljnosti i terora. Tako u TV emisiji “U krupnom planu” 20. 7. 1993. jedan od čelnika aktualne hrvatske vlasti u odgovoru na pitanje gledatelja o uskraćivanju i reduciranju stečenih prava na mirovinu i stanovanje, kaže da su i “pravo na socijalizam, na samoupravljanje bila stečena prava, pa se ipak ne mogu respektirati”. Ovaj iskaz uvjerljivo govori o nerazlikovanju (pa onda i o nerazumijevanju) zakonskih prava od ideologijskih i translegalnih vrijednosti!

*Osobna proizvoljnost* umjesto *impersonalnosti institucija i prava* nije eksces, nego bitna oznaka svakog totalitarnog sustava. Totalitarizam je i moguć tamo gdje je srušen (ili nije bio ni uspostavljen) *autoritet prava i institucije*, a umjesto njega uspostavlja se autoritet, moć i arbitarnost pojedinaca!

Posvemašnja *neizvjesnost, pravna nesigurnost i neproračunljivost postupaka* proizvode *strah i pokornost*, što vladajući režim nerijetko tumači kao *lojalnost i privrženost*. Gotovo sve političke i građanske slobode i prava čovjeka i građanina mogu se reducirati na jedan zahtjev: *ne biti objektom nepredvidljive i neočekivane samovolje drugoga*. Uovoljiti tome zahtjevu, to znači zakoračiti iz *nedemokracije u demokraciju*.

Nitko razuman i objektivan ne može poricati sve teškoće i dramatične okolnosti u kojima se konstituira i djeluje hrvatska država. Ali, država upravo u takvim uvjetima mora pokazati da je država. Država kojoj su izvanredne situacije i rat *olakšavajuće*, a ne *otežavajuće* okolnosti za zločine i bezakonje, suučesnik je i zaštitnik zločina i bezakonja svake vrste!

I kad je država odustala da goni i procesuiru prvi zločin i da kazni počinitelje, ona nije pogazila samo moralno načelo, nego je napustila politički razum i zakon, a priklonila se strasti, proizvoljnosti i odmazdi. Mogu li građani očekivati zaštitu svojih interesa, prava i sloboda od takve države? Ili se od takve države moraju štititi?

Onu će dosjetku iz parka ipak trebati ozbiljno shvatiti! Sva je prilika da će čekanje *hrvatske* države zamijeniti čekanje *države*. Tragični je paradoks fascinacije državom i žudnje za državom u tome što će *hrvatska* država, kad to doista bude mogla biti, prestati biti *hrvatskom*, a bit će jednostavno *državom*. Tako će se ova hrvatska žudnja rastvoriti, ali *ne u*

*hrvatskoj, nego u državi!* Uz sve objektivne teškoće s kojima je suočena hrvatska država, uz frustracije, aroganciju i revanšizam “sadašnjih revolucionara” i komplekse i nečistu savjest “bivših”, teško da se to može početi događati. No, to ne može izliječiti *ni ferum, ni ignis; to može izliječiti samo tempus.*

### *Literatura*

- Cassirer, Ernst: *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1972.
- Chevallier, Jacques: *Ideologija općeg interesa*, Treći program Hrvatskog radija 30/1990.
- Guriau, Waldemar: *Bolshevism — An Introduction to Soviet Communism*, Univ. of Notre Dame 1953.
- Letey, Maurice: *Tyranny — A study in abuse of Power*, Penguin Books, Harmondsworth, 1972.
- Neumann, Franz: *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1974.
- Plessner, Helmuth: *Zakašnjela nacija*, Politička misao, 1/1992.
- Puhovski, Žarko: *Socijalistička konstrukcija zbilje*, CDD, SSOH, Zagreb, 1991.
- Puhovski, Žarko: *Moderno i suvremeno poimanje države*, Naše teme, 12/1987.
- Schmitt, Carl: *Pojam politike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1943.
- Tadić, Ljubomir: *Autoritet i osporavanje*, Naprijed, Zagreb i F.Višnjić, Beograd, 1987.
- Wolf, Paul Robert: *Robert Nozick's Derivation of the Minimal State*. Reading Nozick, Essays on Anarchy, State and Utopia, Basil, Blackwell publ. Oxford, England, 1984.



Jovan Mirić

*FASCINATION WITH THE STATE AND THE  
(UN)FEASIBILITY OF OPPOSITION*

*Summary*

The author's thesis stated in the title is based on the theoretical and practical experience of modern political regimes, particularly on the example of the Croatian postcommunist experience. The author shows how the belated political constitution of the nation has occurred at the expense of political emancipation, pluralization and democratization.

Small nations, which did not take part in the creation of modern state and the establishment of the contemporary political and legal culture, suffer from a double setback: they did not have a state of their own and are regarded small, "unhistorical" peoples.

The fascination and obsession with the state and the identification of the nation with the state is especially visible in those post-communist societies that have not gone through the process of political emancipation i.e. the emancipation of the state. The author points out that the fascination with the state has had serious consequences for the development of democracy since any oppositional opinion and activity or a criticism of the government is disqualified as an attack on the state. This fascination and the identification of the nation and the state is a barrier to state building since it stands in the way of its emancipation and integrational processes.